

Russisch Roulette

Hoe iedereen verkeerd gokt bij Dostojewski

Wouter van Ewijk

Fjodor Dostojewski

De roman *De speler* van Fjodor Dostojewski, uit 1866, gaat over gokken en gokkers. De vraag is alleen door wie waarop wordt gegokt.

Alexej Iwanowitsj, de hoofdpersoon uit *De speler* behoort tot het gevolg van een Russische generaal, die vertoeft in de plaats Roulettenburg en door iedereen voor schatrijk wordt versleten. Hij vertelt over wat hij meemaakt met de generaal, diens familie en vrienden. Alexej Iwanowitsj is verliefd op de stiefdochter van de generaal, Paulina Alexandrowna en is bereid voor haar hals over kop in de afgrond te springen. Zij wijst hem echter af. De gesprekken tussen Alexej Iwanowitsj en Paulina Alexandrowna eindigen steeds met boosheid en geprikkeldheid van haar kant.

De generaal is aan lager wal geraakt en moet steeds meer geld lenen of op een andere manier geld zien te verwerven om in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien. Hij verblijft immers in twee appartementen in een

prestigieus hotel. Daar wacht hij ongeduldig op het bericht van het overlijden van zijn moeder, de vijfenzeventigjarige Antonida Wisiljewna Tarasjewitsjewa, grootgrondbezitster en Moskouse dame, ook wel *la baboulinka* genoemd. Hij rekent erop dat hij, eenmaal bemiddeld door de erfenis die hem ten deel zal vallen, in het huwelijk kan treden met mademoiselle Blanche, een Franse dame. Plotseling echter verschijnt *la baboulinka*, met eigen personeel en vele koffers, pompeus en indrukwekkend op het toneel, en vanaf dat moment verandert het leven van alle personen in de roman drastisch. Grootmoeder zet zich namelijk aan het spelen aan de roulettetafel, wint aanvankelijk grote bedragen, maar verliest tenslotte heel haar vermogen, en reist, iedereen in wanhoop achterlatend, terug naar Moskou. ‘Het kon ook niet anders gaan: wie, met zo’n aard, eenmaal op dat hellende pad is gekomen, suist als een slee van een besneeuwde helling af, steeds harder en harder.’

Dostojewski schreef *De speler*, op de hielen gezeten als hij werd door zijn Russische uitgever Stellovski, in een paar weken tijd. Vrienden hadden Dostojewski aangeraden gebruik te maken van een stenografe, zodat hij veel sneller zou kunnen opschieten en zijn roman wellicht nog op tijd zou kunnen inleveren. Dostojewski besloot het experiment aan te gaan en zo verscheen Anna Grigorjevna bij hem om het eerste dictaat op te nemen. De samenwerking bleek een succes. Daardoor stelde hij zijn auteursrechten voor negen jaren veilig en verdiende zo geld om te kunnen gokken.

Dostojewski was zelf een verwoed gokker. Met Anna Grigorjevna, die inmiddels zijn vrouw was, reisde hij, op de vlucht voor zijn vele schuldeisers, langs steden waar een kurhaus en casino gevestigd was om zich over te kunnen geven aan zijn gokverslaving. Hij hoopte uiteraard

op het ene moment van de gouden inzet, en besteedde daar keer op keer, tot wanhoop van Anna Grigorjevna, zijn laatste geld aan. Hij verloor steevast het allerlaatste huishoudgeld, tot op de laatste groschen, centime of kopeke. Maar hij kwam altijd terug, vervuld van schaamte, plannen en vooral werklust.

Leonid Tsytkin beschrijft in zijn 'ik-roman' *Zomer in Baden-Baden* de reis die Dostojewski met zijn vrouw naar Baden-Baden ondernam als een aaneenschakeling van onrust en spanningen, nu eens als gevolg van hun slechte financiële situatie en Dostojewski's gokverslaving, dan weer vanwege morele kwesties, zinnelijkheid of jaloezie. Maar hoe beroerd de omstandigheden soms ook zijn, het doet er niet veel toe, want alles lijkt ondergeschikt te zijn aan de intensiteit van de echtelijke liefde tussen Dostojewski en zijn vrouw Anna.

Dat laatste bracht me op de gedachte dat het in *De speler* niet alleen gaat over gokken om geld, maar ook over gokken om liefde, en over hoe je aan gokken ten onder kunt gaan wanneer je verkeerd gokt.

Gokken by proxy

Dostojewski beschrijft in *De speler* verschillende gokkers en verschillende stijlen van gokken. Door de ogen van Alexej Iwanowitsj zien wij rijke gokkers, de gokkers van stand die te allen tijde hun kalmte en waardigheid bewaren, ook als zij grote

bedragen verliezen. Zij incasseren dat met enige onverschilligheid, of voelen zich zelfs opgetogen of verlicht wanneer zij verliezen. Dostojewski zelf had het gokken nodig om zijn altijd aanwezige innerlijke spanningen te verlichten. De arme gokkers daarentegen verschieten van kleur, winden zich op, raken geobsedeerd door het spel, hebben zichzelf niet meer in de hand en verliezen zich in het verlies.

Alexej Iwanowitsj is een kleine gokker, hij heeft nauwelijks geld, en gokt in eerste instantie niet voor zichzelf. Hij gokt in opdracht van en voor Paulina Alexandrowna, die het niet passend vindt zelf te spelen.

Ik (Alexej Iwanowitsj, WvE) had me wel voorgenomen te gaan spelen, maar was helemaal niet van plan geweest het voor anderen te doen. Het bracht me van mijn stuk en met een gevoel van diep ergernis betrad ik de speelzalen.

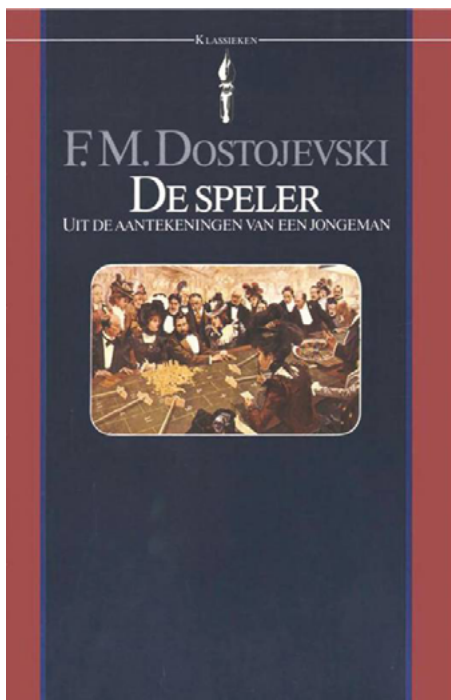
Paulina Alexandrowna die tot elke prijs geld nodig heeft, zet Alexej Iwanowitsj ertoe aan voor haar roulette te spelen. En hij doet dat, omdat hij erop gokt dat hij haar en haar liefde voor zich zal winnen.

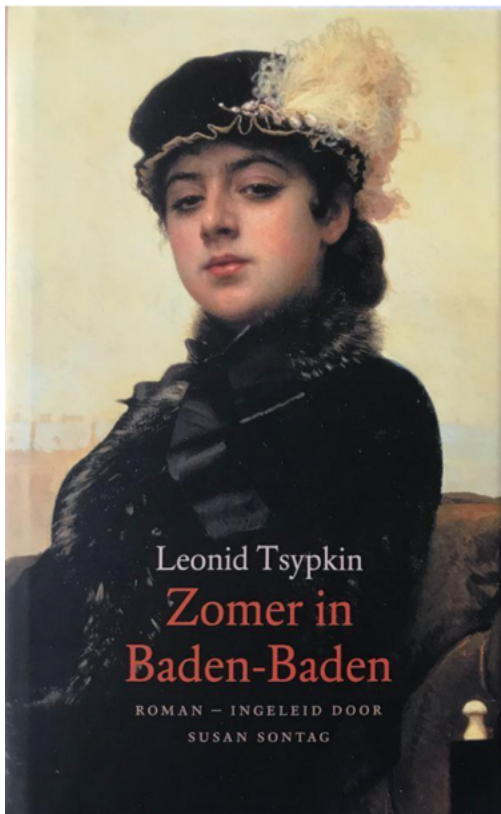
Maar de gedachte dat ik voor de eerste keer begon te spelen met andermans geld, onthutste me enigszins. Het was een bijzonder onaangenaam gevoel en ik wilde er graag zo gauw mogelijk vanaf komen.

Hij is bang dat hij zijn eigen geluk ondermijnt door met Paulina's geld te gokken, maar hij komt er niet onderuit en speelt met haar geld (gokken by proxy kun je het noemen), en wint een bedrag van honderdzesentwintig Friedrich d'ors. Alexej Iwanowitsj wijst het aanbod van Paulina Alexandrowna af om de winst met hem te delen onder de conditie om voor haar door te gaan met spelen.

Juist daarom moet u beslist doorgaan met spelen, op basis van fiftyfifty met mij, en natuurlijk zult u het ook doen.

Met deze woorden verliet Paulina Alexandrowna Alexej Iwanowitsj zonder verder acht te slaan op zijn bezwaren. Om haar te helpen aan het grote bedrag dat zij kennelijk nodig heeft - het wordt niet duidelijk waarvoor, maar waarschijnlijk om iemands liefde voor haar te winnen - gaat Alexej

Een roman waarin Dostojewski met zijn vrouw naar Baden-Baden reist

Iwanowitsj naar de kurzaal. Hij is vervuld van een stellige hoop en is tevens zo opgewonden als hij nooit eerder was geweest. En hij gokte, en verkeerde in een zo'n soort ijlkoorts alsof zijn hele leven op het spel stond, en nam onzinnig grote risico's ('maar ik bleef door een vreemde gril, toen ik merkte dat rood zeven maal achtereen was uitgekomen, er juist op zetten?'). Niettemin wint hij in een uur een zeer groot bedrag.

Alexej Iwanowitsj is een kleine gokker, hij heeft niet voldoende geld om veel te verliezen en hij wint meestal kleine bedragen, op deze ene keer na. De goktoestand waarin hij zich bevond doet denken aan de toestand waarin la baboulinka zich bevindt wanneer ze eenmaal in Roulettenburg is en zich dagen achtereen in een roes naar de roulettetafel begeeft. Zij vraagt in eerste instantie Alexej Iwanowitsj haar te helpen (weer hij) en het gaat zo:

Waar moet ik op inzetten, grootmoeder?
Op zéro, op zéro! Weer op zéro! Zet zoveel mogelijk op! Hoeveel hebben we in het geheel? Zeventig Friedrich d'ors? Daar hoeven we niet zuinig mee te zijn, zet twintig Friedrich d'ors ineens in.
Weet wat u doet, grootmoeder! Het komt soms

tweehonderd maal niet uit! Ik verzeker u, u verspeelt het hele kapitaal.

Ach wat, allemaal gezanik. Zet in! Klets niet zoveel! Ik weet wat ik doe -grootmoeder begon zelf te beven van razernij.....Nog eens! Nog eens! Nog eens! Zet nog een keer! Schreeuwde grootmoeder. Ik sprak haar niet meer tegen, haalde mijn schouders op en zette weer twaalf Friedrich d'ors in.....Zéro! Riep de croupier. Asjeblijft!!! riep grootmoeder mij in een razende triomf toe.

Grootmoeder won een groot bedrag en de mensen verdrongen zich om haar heen om haar ondanks haar excentrieke gedrag geluk te wensen en zij deelde aan Jan en alleman zonder aanzien des persoons geld uit. 'Geef hem wat! Geef hem wat! Geef hem een gulden!'

Grootmoeder was de dagen na haar grote winst ongeduldig en opgewonden. Ze was met niets anders meer bezig en schonk nergens meer aandacht aan en was in het algemeen zeer verstrooid. Het is met het gokken van grootmoeder niet goed afgelopen. Zij heeft alles tot de laatste cent verspeeld, negentigduizend roebel. Daarbij werd zij ook nog bedrogen door de Polen die zij had gevraagd haar te assisteren in plaats van Alexej Iwanowitsj. Hem vroeg zij uit haar ogen te verdwijnen, omdat hij haar een verkeerd advies zou hebben gegeven. Medelijden hoeven we met grootmoeder evenwel niet te hebben, want zij was nog vermogend en bezat drie dorpen en twee huizen.

Geen teder verlangen

'What woman could have resisted him?', vraagt biograaf Hingley zich af, nadat hij beschreef hoe Dostojewski, wanneer hij eindelijk weer eens gewonnen had zijn vrouw verraste met kaviaar, bosbessen, Franse mosterd en zelfs ryzhiki, eetbare paddenstoelen, een Russische delicatessen, die volgens Anna geen enkele andere echtgenoot in een Duitse badplaats zou hebben kunnen opsnorren. Dostojewski houdt intens van Anna en 'his craving for roulette was fortunately weaker, in the last resort, than his craving for Anna'.

De (liefdes)relaties tussen de mensen uit *De speler* worden niet gekenmerkt door teder verlangen dat wordt beantwoord door de ander. Integendeel. Alleen Alexej Iwanowitsj is verliefd op Paulina Alexandrowna en houdt van haar, maar zij wijst hem hard af. Zij laat hem wel vrijelijk praten over zijn gevoelens jegens haar,

maar brengt daarmee tot uitdrukking dat zij zijn gevoelens zozeer van nul en generlei waarde beschouwt, dat het haar absoluut koud laat waarover hij tegen haar spreekt en wat hij al dan niet voor haar voelt. En dat terwijl Alexej Iwanowitsj denkt niet zonder haar te kunnen leven. Hoe hij aan dat idee gekomen is wordt helaas niet duidelijk.

De relatie tussen Alexej Iwanowitsj en Paulina Alexandrowna vertoont onmiskenbaar sadomasochistische trekken. Alexej Iwanowitsj gokt voor Paulina Alexandrowna, maar zij wil het geld dat hij voor haar wint tot zijn verbijstering niet aannemen en gooit hem dat zelfs in zijn gezicht. Maar niet alleen dat: zij kiest voor een ander, namelijk voor ene mister Astley. Later maakte deze mister Astley Alexej Iwanowitsj duidelijk dat Paulina Alexandrowna hem, Alexej Iwanowitsj wel degelijk had bemind, en dat zij zelfs nog steeds van hem houdt. Alexej Iwanowitsj had het niet opgemerkt evenmin als hij had opgemerkt dat mister Astley een relatie aanknoopte met Paulina.

Vreemd genoeg - afgezet tegenover de innige relatie die Dostojewski ondanks alles heeft met Anna - vertonen alle relaties in *De speler* dezelfde sadomasochistische trekken als die tussen Alexej Iwanowitsj en Paulina. De mensen gokken erop dat ze elkaar zullen krijgen, maar zij doen niets anders dan elkaar afstoten en aantrekken, en elkaar misbruiken. In relaties is dat niet ongebruikelijk, maar hier gebeurt het op een wel heel nare manier. En dat komt omdat wat over liefde lijkt te gaan, geen liefde betreft, maar geld en de bijbehorende status.

De generaal heeft zijn zinnen gezet op *mademoiselle* Blanche, een dame van wie gezegd wordt dat zij een aanzienlijke Française is, maar die dat niet blijkt te zijn. Zij is uitsluitend uit op geld, en gedraagt zich dienovereenkomstig opportunistisch. Wanneer de generaal het zicht op de grote erfenis van zijn moeder kwijt is, verlaat zij de generaal direct, omdat zij haar droom om een dame van stand met geld te worden, in duigen ziet vallen. De generaal stort in en vraagt Alexej Iwanowitsj hem te helpen. Dat is opmerkelijk, omdat nergens uit blijkt dat de generaal enige waardering voor hem heeft of op hem vertrouwt.

En Alexej Iwanowitsj? Hij weet niet hoe hij dat helpen zou moeten aanpakken, want *mademoiselle* Blanche nam nimmer notie van hem. Blanche stort zich in de armen van een onbeduidende

prins, die zij echter ook weer snel de bons geeft om daarna de generaal nog even in de waan te brengen dat zij toch voor hem gekozen heeft. Maar deze weet niet dat zijn lot beslist is en dat Blanche al begonnen was haar koffers te pakken om zich naar Parijs te spoeden. En tot ieders verbazing neemt zij Alexej Iwanowitsj mee. Dat ging zo. Alexej Iwanowitsj spoedde zich naar de generaal, toen hij opeens werd geroepen door Blanche: *Ah, c'est lui! Viens donc bêta! Is het waar, que tu a gagné une montagne d'or et d'argent? J'aimerais mieux l'or.*' En Alexej Iwanowitsj antwoordt dat hij honderdduizend florins gewonnen heeft en dat levert hem de volgende zin op: 'Bibi, comme tu es bêta. Kom toch hier, ik kan niets verstaan. Nous ferons bombance, nest-ce pas?'

En hij laat zich overhalen, in een voetomdraai als het ware. Hij helpt haar bij het aantrekken van haar kousen en hij begint, nadat hij haar voeten kust en zij haar teentjes tegen zijn gezicht tikt, zijn gewonnen geld bij haar in te leveren en reist met haar mee naar Parijs. En voordat hij het weet, zitten ze gedrieën, hijzelf, Blanche en haar moeder, in een gereserveerde coupé. Kennelijk was hij gewend geraakt, door de in zijn leven ontstane breuk toen Paulina zijn liefde niet beantwoordde, alles op één kaart te zetten. Hij was gewend geraakt te gokken.

Alexej Iwanowitsj houdt het drie weken uit in Parijs en in die tijd gaan zijn honderdduizend florins helemaal op. Een week nadat hij zich in Parijs heeft geïnstalleerd arriveert plotseling de generaal en het draait eropuit dat Alexej Iwanowitsj met nog slechts vijfhonderd francs, een kostbaar gouden horloge, een paar diamanten overhemdknoopjes en nog wat kleine dingen, en weer een amoureuze illusie armer, richting Homburg vertrekt. Hij heeft verkeerd gegokt.

Geld en status

In *De speler* wordt gegokt om geld en om liefde. Maar waar het om de liefde lijkt te draaien, voeren feitelijk geld en status de boventoon. Het gaat dus altijd om geld, of om iemand met geld, of om iemands geld. Winnaars van dit spel zijn er niet. Er wordt altijd verloren wanneer er wordt gegokt. Iedereen is of wordt ongelukkig van het spelen om geld, en iedereen is of wordt ongelukkig van het gokken om de liefde. Niemand wordt er wijzer van en iedereen komt bedrogen uit. Alleen, zo zegt Hingley,

Dostojewski yet knew that gambling eased his inner tensions if only by providing different tensions. 'My state is excited and alarmed, but that's what my nature sometimes demands.' Even when he was losing, a strange elation would come over him.

Maar Dostojewski zelf komt in *De speler* niet voor. In zijn roman wordt uiteindelijk niemand gelukkig in het spel.

Literatuur

Dostojewski, F. M., *Verzamelde werken*. Amsterdam: uitgeverij G.A. van Oorschot, 1978.

Hingley, R., *Dostoyevsky, His life and Work*. London: Paul Elek, 1978.

Tsyarkin, L., *Zomer in Baden-Baden*. Amsterdam: De Bezige Bij, 2002.

Vein, A., "Fjodor Dostojewski: patiënt en auteur". *Tijdschrift voor neuropsychiatrie en gedragsneurologie*. Amsterdam: CPCmedica, Amsterdam, 2008.

Weststeijn, W. G., *Russische literatuur*. Amsterdam: J.M. Meulenhoff, 2004.